

<http://dx.doi.org/10.18778/2544-1795.02.26>

Галина Никодимова

South-West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad, Bulgaria
tahov@swu.bg

ДИПЛОМАТИЧЕСКАТА КАРИЕРА НА КОНСТАНТИН ПЕТКОВИЧ

В културния развой има епохи, които създават личности с универсална биография. Свикнали сме такива исторически периоди да определяме като преломни, защото те задават духа на развитие на обществото. Личности като Константин Петкович олицетворяват универсализма на Възраждането като културна епоха. Константин Петкович събира в себе си широтата на просвещенеца от епохата на Българското възраждане. Веса Кювлиева–Мишайкова с право отбелязва, че Петкович е по-познат с дейността си на фолклорист, преводач и автор на оригинални произведения [Мишайкова 1997]. В сянка и непроучени досега у нас са останали усилията му да подпомогне съставянето на първия български речник през 19-то столетие в Русия.

Братята Константин, Андрей и Димитър Петкович са родени в Башино село, Велес. Андрей Петкович е роден на 12 декември 1837 г. До 1851 г. той учи във Велес, а по-късно в Одеса постъпва в Ришельовския лицей. Завършва право в Санкт Петербург. От 1873 година той е назначен за руски консул в Хърватска и Славония и като дипломат той прекарва 21 години от живота си в Риека. Най-оскъдни са данните за третия син в семейството – Дмитрий. Вероятно той е първият българин в Петербургския университет, който завършва с докторска научна степен. Учи там в края на 40-те и началото на 50-те години на XIX век.

Константин Петкович е ученик в Ришельовския лицей от 1843 г. до 1847 г., а на 21 август 1847 година постъпва в университета в Санкт Петербург. Според дипломата, която наследниците на Петкович предоставиха при срещата ни, в университета Константин Петкович се записва като студент в Историко-филологическия факултет.

Той изучава италиански, английски, френски и влахо-молдовски език. Учебните дисциплини, по които полага изпит, са широкоспектърни – богословие и история на църквата, логика и психология, древна история и литература, руска литература, всеобща и руска история и литература на славян-

ските народи. Дипломата от Санктпетербургския университет дава право на Петкович на редица служебни преимущества. Той получава правото да се счита част от най-висшето чиновническо стъпало в административната йерархия, както и при постъпване на военна служба да бъде произведен в офицерски чин по заслуги.

Константин Петкович става студент на крупния руски славист Измаил Иванович Срезневски. Можем да открием много общи изходни филологически тези в работата на руския професор и Константин Петкович. В периода на своето обучение Константин Петкович създава една обширна студия, която свидетелства за интереса му към етнологията и етнографията. Студията «Сватбените обичаи на македонските българи» [Свадебные обычаи...] явно е вдъхновена от фолклористичните интереси на Срезневски. Петкович подбира песните от своя роден край. В изследването липсва романтико-сентименталната нотка към миналото, с което се отличават този тип изследвания. Работата на Петкович остава в ръкопис и се пази в архива на Срезневски. Тя е второто най-сериозно историографско изследване след студиата на „Обичаи болгар“ на Захарий Княжески- духовния наставник на Петкович.

Константин Петкович завършва образованието си през юни 1851 г. През 1852 г. по примера на своя учител И.И.Срезневски той предприема пътуване през европейските държави, като основен акцент разбира се са славянските страни. Част от пътуването Константин Петкович споделя с митрополит Натанаил.

Проследяването на дипломатическата кариера на Константин Петкович е много интересно четиво. То разкрива една мащабна личност, която може да се определи като съсредоточие на руската и европейската политика. Контактите с водещи за времето си политици, дипломати, военачалници и книжовници са повод за гордост за всеки народ. Елена Гончарова, наследничка на фамилията Петкович, в опита си да реконструира миналото на своя род, изследва архива му. Тя води богата кореспонденция с представители на ИППО [Императорское православное палестинское общество]. През пролетта на 2017 година посетих дома на Елена Гончарова. Срещата ни целеше да попълни знанията за една от страните в дейността на Петкович – опита му да създаде първия българско-руски речник извън пределите на България. Работата с архива на Петкович обаче разкри интересни страни от дипломатическата му кариера, които тепърва трябва да бъдат изследвани от българската наука. Непроучени остават и студиите, които той създава за страните, с които съдбата го среща. Тази празнина отваря възможност на учените от Скопските академични среди да „приватизират“ изцяло делото на Константин Петкович и да провидят в неговата работа свой “преродбеник“.

Когато четеш откъси от дипломатически писма на Петкович, не само вникваш в сложните лабиринти на международните отношения, но и придобиваш самочувствие, че българин от „тъжна България“ [думите са на самия Петкович в писмо до Мирко Богович] има място сред световния елит. Той е личност, скроена точно по мерките на духовното Българско възраждане. За съжаление

познаването на детайлите от международните връзки на Петкович е твърде бегло и незадълбочено.

В книгата си „Братята Петкович в служба на Русия и България” Александър Шуринов твърди, че братята Андрей и Константин Петкович са служили в Азиатския департамент. Тежестта на този отдел на Министерството на външните работи се засилва особено след поражението на Русия в Кримската война. По силата на решенията на сключения мирен договор Северната империя загубва решаващата си роля на Балканите и е изолирана от възможностите за ефективна подкрепа на балканските народи. Братята Петкович в този смисъл са натоварени с нелеката задача по дипломатически път да работят за преодоляване на външно-политическата изолация на Русия и за все по-тесните връзки на Русия със страните от славянското семейство. Към момента на пътуването на Константин Петкович по тези земи Кримската война все още не е факт, но срещите с водещи фигури от славянския духовен елит изиграват огромна роля в изграждането му като личност с широк поглед.

Неговата активна дейност започва през 1853 година. След пътуването си по славянските земи, опознал отблизо съдбата на славянските народи, той подава в Министерството на външните работи записка с проект „За независимостта на България“. В годините на предкримското десетилетие мнозина в България работят в посока на сближаване на България и Русия. Това предложение получава необходимия отзвук, но няма данни за конкретни действия, които следват. Явно политическата обстановка не е благоприятствала, тъй като това са годините, в които Руската империя решава свои сериозни международни проблеми.

С решение от 20 октомври 1853 година Константин Петкович е разпределен на работа в Азиатския отдел на Министерството на външните работи. Работата му в Дипломатическата канцелария на коменданта на руската войска на Дунав и черноморското крайбрежие е като преводач от български, влашки, сръбски, молдовски, румънски, турски и арабски език.

От края на 1855 г. до април 1856 година Петкович отново е в Дипломатическата канцелария, но този път на Южната армия в Одеса. По-късно е прехвърлен в Бесарабия като член на международната комисия за разграничаване между Русия и Турция. През този период Петкович е отличен с бронзов медал в памет на Кримската война с Андреевска лента. На 26 август 1856 година е издигнат за съветник и на 27 август 1857 година получава орден Свети Станислав Трета степен. Тази активна работа в разгара на Кримската война явно не остава незабелязана от руското командване и след войната дипломатическата кариера на Константин Петкович се развива стремително.

Константин Петкович става част от екипа на водещия руски дипломат, последен канцлер на Руската империя и ръководител на външната политика на северната империя през цялото царуване на император Александър Втори, Александър Михайлович Горчаков (1798–1883).

Поражението на Русия в Кримската война извежда на преден план недостатъчните културно-търговски връзки на Русия със славянските страни,

част от Османската империя. Много провинции, населението на които е православнохристиянско, не попадат в обсега на интересите на дипломатическата канцелария на Руската империя. Опит за промяна на външната политика започва след поражението на Русия в Кримската война.

На 30 март 1856 година в Париж победени и победители сключват мирен договор. Договорът отрежда право на покровителство на европейските държави над православноното население, което живее на територията на Османската империя. Преди подписването на Парижкия мирен договор европейските сили принуждават Високата порта да приеме реформи, но много бързо става ясно, че предвидените промени, заложиени в Хатихумаюна, са само добри намерения. Въпреки това реформата дава възможност и правна аргументация на Русия да защитава православните си събратя.

Макар и с десетилетия по-късно в сравнение с Англия и Австрия, Русия открива свои консулства и търговски представителства в Мостар, Сараево, Битоля, Варна и Албания. Консулства, като това в Дубровник, са натоварени с отговорността да представляват интересите на руския император във време на тежка външна изолация за страната. Тяхната дейност способства не толкова за укрепване на авторитета на империята в региона, но основно задава нова посока в разработката на обща концепция за външно-политическата ориентация на Русия на Балканите. Израз на преориентацията на империята спрямо балканския регион е курсът към мирно културно проникване сред източноправославните народи на Османската империя. То се измерва с финансова подкрепа на културно-образователното дело, най-вече провеждана от консулските служби в балканските територии на Турция.

След приключването на войната Константин Петкович работи в комисия по разграничаване на Русия и Турция. След края на работата на комисията Константин Петкович получава назначение на поста секретар на генералното консулство в Рагуза.

Исторически Рагуза има сложна и променлива съдба, което слага отпечатък върху дипломатическата работа на Константин Петкович. Само няколко десетилетия по-рано, през 1815 г. по решение на Виенския конгрес Австрия [а след 1867 г. Австро-Унгария] си възвръща Далмация и Дубровник, загубени като резултат от конфликта с Наполеонова Франция. Назад във времето са останали вековете на небивал икономически просперитет на Дубровнишката република, която си съперничи с водещите средиземноморски държави. След Виенския конгрес Хабсбургската монархия в рамките на няколко десетилетия провежда консервативни реформи, които гарантират запазването на установените граници. В този период империята е в „Свещен съюз“ с Русия и Прусия, което гарантира отслабване на Наполеон.

През 50-те и 60-те години на 19. век Австро-Унгария преживява поредица от тежки загуби на международния фронт. Независимо от съществуващия мирен съюз с Русия все по-ясно се очертава съперничеството между двете империи за териториите, които притежава Османската империя. През 1853 г. Русия окупира Дунавските княжества и Виена ултимативно поставя условие

за изтегляне на руските войски от Влахия и Молдова. Въпреки сложните междудържавни маньоври Австрия се оказва в изолация. Именно отслабената роля на Виена прозира в няколко исторически факта:

- през 1861 г. Италия обявява своята самостоятелност,
- 1860 г. Австрия приема октроирана конституция [съставена и приета без участието на учредително събрание, неподложена на народен вот], гарантираща известно самоуправление на Унгария,
- 1866 г. обединение на Германия и Прусия.

В рамките на мандата на Константин Петкович [през 1867 г.] се постига и съглашението за реорганизация на Хабсбургската монархия на дуалистична основа. Дори и само твърде беглото изреждане на исторически факти за тези няколко бурни десетилетия показва огромната роля, която се отрежда на руската дипломация в Дубровник.

Не по-спокойна е политическата атмосфера и в Черногорието, което е включено към акредитацията на консула в Дубровник. През февруари 1858 г. княз Данило отправя молба към руския цар да ръкоположи в Петербург новия черногорски митрополит. В писмо от 23.02.1858 г. до министъра на външните работи А. Горчаков князът подчертава, че за освободеното място неговият избор пада върху архимандрит Никанор Иванович Негош. Константин Петкович току-що заема поста на консул на Дубровник и Черногорието. Дипломатическият пост го прави част от сложните взаимоотношения между Австрия, Русия и Османската империя, които допълнително се усложняват след Кримската война. Именно Константин Петкович информира за решението на руския император да ръкоположи архимандрит Никанор за черногорски митрополит. Елена Станич цитира писмо на княз Данило до консула в Дубровник Константин Петкович, в което той изразява разочарованието си от поведението на австрийските власти към борбата за независимост на Черногорието. В същото изследване тя твърди, че черногорският княз дава своята твърда дума пред Константин Петкович, че докато е жив, нито един епископ няма да бъде ръкоположен в Австрия [Станич Елена 2000: 33].

Ж.М. Андрияшевич споменава за писмо на Константин Петкович от 1860 г. до канцеларията на Горчаков, свързано с обстоен анализ на съдбата на Православната църква във времето на управлението на княз Данило [Ж.М. Андрияшевич 2011: 71]

Изпращането на Константин Петкович в район на открито междудържавно съперничество е признание на дипломатическите му качества. Дипломатическата дейност на Петкович в Дубровник е съпътствана от остри битки за сфери на влияние между Австрия и Русия. Представителят на руската държава се възприема като персона нон грата в Дубровник и като проводник на панславянизма, което респективно накърнява интересите на Австрия в региона.

Такава е атмосферата, която посреща К. Д. Петкович в Дубровник на 20 април 1856/1857 година. Самият той споделя, че в периода на службата си в Рагуза [Дубровник] е бил въвлечен в политическите схватки, особено около съдбата на Черна гора.

Във времето, когато Константин Петкович изпълнява своята дипломатическа мисия в Дубровник, неговият брат е руски консул в Риека. За жалост не са открити никакви писма между двамата братя, които за съвременниците биха допълнили представата за дипломатическата работа на двамата българи. Но със сигурност и двамата са работили в посока на подобряването на положението на южните славяни, които са имали незавидната съдба да са част от Османската империя. Със сигурност Андрей и Константин Петкович са провеждали политиката на Руската империя с ясното съзнание за съдбата и на народите на Балканите.

В годините след ограничаване на възможностите за пряка намеса в защита на поробените славяни след Кримската война Русия навлиза в нов етап на своя външнополитически курс. Император Александър II определя като особено важна цел преодоляване на външната изолация на Русия и възраждане на нейния международен авторитет. Изследователите определят два етапа във външната политика на Русия след Кримската война. Началото на кариерата на Константин Петкович съвпада с първия период – от края на Кримската война до 1870–1871 г., когато се провежда Лондонската конференция. Този период минава под знака на важни събития, които прекрояват не само картата на Европа, но способстват за възвръщане на влиянието на Русия над православното население в Османската империя.

Константин Петкович старателно изпълнява своите дипломатически задачи и това не убягва от вниманието на Министерството на външните дела на Русия. Преди своето пенсиониране Петкович изпълнява ролята на щатски съветник, което днес се съизмерва със съответния ранг на генерал. За началото на дипломатическата служба в Рагуза и мисията, която си поставя Константин Петкович, говори кореспонденцията му. В писмата му ясно е очертана идеята да работи в полза на източноправославната църква. Престоят на Петкович в Рагуза е белязан не само от активна дипломатическа дейност. Ангажиментите му на дипломат на Руската държава съвпадат с най-важните му научни интереси в областта на славистиката. Именно в този период той прави достояние на науката откритите от него древни документи. В Рагуза той прави много преводи от сръбски език и издава своите изследователски обзори. Свидетелство за продължаващите интереси в областта на славистиката на генералния консул на Рагуза са контактите му с Михаил Фьодорович Раевски. С него Петкович се запознава още в Санкт Петербург. Михаил Фьодорович Раевски дълги години служи като протоерей на православната църква при руското посолство във Виена. От тези години датират близките му приятелски и научни контакти с Ханка. Работата превръща Михаил Раевски в един от основните медиатори в отношенията между руските обществени и научни среди и славянските кръгове от виенската славистична школа.

В Санкт Петербург Раевски представя Константин Петкович на графиня Антонина Блудова, която е част от Комитета, сформирани от известни дами на аристократичното руското дворянство. В нейния дом в Санкт Петербург българинът е бил особено радушно приеман.

Дипломатическата служба му дава достъп до ценна информация, която Петкович включва в своя обстоен очерк «Черногория и черногорцы». Очеркът включва много етнографски, културни и социологически факти, които по всяка вероятност са плод на лични наблюдения. Той представлява руските интереси в Черна гора и установява тесни връзки с черногорския княз.

Без да изоставя своите държавни задължения, Петкович се отдава и на научни изследвания. През 1859 г. в Москва е публикуван неговият «Исторический очерк сербской православной общины в Рагузе». Очеркът съдържа интересни сведения. Константин Петкович обръща сериозно внимание на едни факт, който впечатлява православния християнин в него. Според Петкович православните християни се заселват в Рагуза през XV в., но до края на XVIII в. все още не е построена православна църква в града. В тази връзка Петкович пише така: «Боятся, что в город хлынут православные сербы; что турки потребуют мечеть и тогда мусульмане и союзники заполонят город. Боятся турецких налоговых претензий и т.п. Особенно боятся утверждения России». В резултат на дипломатически ходове на 2 март 1788 г. в Рагуза се открива генерално консулство на Руската държава. Много скоро след това е открита и православна църква. Според запазени биографични справки за К. Д. Петкович в този период той изнамира и изважда от забравата древни паметници на славянската наука, най-важните от които той преписва.

Годините на дипломатическата мисия в Рагуза са най-плодотворни и са белязани от истинска научна активност в областта на славистиката. Близостта до родината и все още непрекъснатите търговски контакти на българи от Македония с богатия търговски център Дубровник явно е давал и стимул, и реални възможности за срещи на Петкович с хора, които са посветени на идеята за духовно прераждане на българина. Тук той публикува много древни документи, изследователски студии, преводи. Престоят му в Рагуза дава информация на Петкович за създаване на високопрофесионалния и дълбок обзор „ Черногория и черногорцы”.

Заради служебните си ангажименти той значително разширява обсега на интересите си не само в областта на езикознанието, а и на етнологията и етнографията, социологията и културата. Дипломатическата работа дава възможност на Константин Петкович да опознае историята на много народи и да разсъждава върху глобални проблеми – състояние на икономиката, тенденции в икономическото развитие, международни връзки и перспективи във взаимоотношенията.

Неговите дипломатически доклади и днес са ценен извор на знания за съдбата на страни като Ливан, Сирия и Палестина. Руската империя граничи в огромната си част с много източни държави, което вече е предпоставка за императорския двор за търсене на всякакви канали за двустранни отношения. От друга страна, в границите на империята влизат много източни народи - със свои език, култура, религия. Дипломатическите мисии във втората половина на 19. век се превръщат в центрове, които задават духа на външната политика на Северната империя. След краха ѝ в Кримската война

Близкоизточният проблем става приоритет в дипломатическата и културно-търговската политика на Русия. В Санкт Петербург се открива факултут за източни езици и Азиатски музей, в Москва – Лазаревският институт, които се превръщат в основни звена за изучаване на историята и настоящето на близкоизточните народи.

Константин Петкович е автор на книгата „Ливан и ливанци. Очерки нынешнего состояния автономного ливанского генералгубернаторства в географическом, этнографическом, экономическом, политическом и религиозном отношениях”. Заглавието вече предполага задълбочен и многообхватен анализ на миналото и настоящето на тази близкоизточна страна, заемаща части от източния бряг на Средиземно море.

В Бейрут Константин Петкович е назначен като генерален консул на Русия през 1869 г. Той е натрупал сериозен дипломатически опит в Европа и това е сигурен гарант за успеха му в Близкия Изток.

През 1870 г. той изпраща в руското посолство в Константинопол своя пръв вариант на очерка за Ливан и ливанците. Първият вариант е базиран на чужди изследвания, но по-късно е изцяло преработен и обогатен с личните познания на своя автор. Константин Петкович споделя, че очеркът е «плодом моей долголетней консульской деятельности в Бейруте, позволившей мне на месте непосредственно изучить край и людей и собрать из первых рук необходимый статистический материал». За авторската прецизност и добросъвестност говори още един цитат: «Все статистические данные почерпнуты мною из официальных источников и проверены тщательно сведениями, которые были мне доставляемы сведующими и компетентными лицами из местных жителей». Изучаването на дипломатическите писма и сведения на Петкович би представлявало много сериозен принос за опознаване на сложните лабиринти на дипломатията не само по т.нар. Източен въпрос.

За своите заслуги Константин Петкович е награден с Орден Св. Станислав, Кръст за независимост на Черна гора и с френския Орден на Легия на честта.

Библиография

- Андрияшевич Ж.М. (2011), *Черногорская церковь (1852–1918)*, Издательство: ОлмаМедиа-Групп/Просвещение, с. 71.
- Гончарова Е. (2013), *Мой прадед К.Д. Петкович. Просветитель, дипломат, исследователь славянских стран и Ближнего Востока*, Санкт-Петербург.
- Горбунова Н.М. и Смилянская И.М. (2008), *Российский дипломат и исследователь Ближнего востока и Балкан*, „Восточный архив“, № 18
- Илиева, Никодимова (2018), *Константин Петкович и българското езикознание*, Благоевград.
- Кювлиева-Мишайкова (1997), *Българското речниково дело през Възраждането*, Академично издателство “Марин Дринов“, № 93.
- Минкова Л. (2000), *Константин Петкович – един непознат*, Електронно списание LiterNet, 19.09.2009, № 9 (118).
- Петкович К. Д. (1859), *Исторический очерк Сербской православной общины в Рагузе*, Русская Беседа, № 111.

Петкович К. Д. (1877), *Черногория и Черногорцы. Очерки*, „Восточный сборник“, № 6.

Петкович К.Д. (1885), *Ливан и ливанцы. Очерки нынешнего состояния автономного ливанского генералгубернаторства в географическом, этнографическом, экономическом, политическом и религиозном отношениях*, „Сборник географических, топографических и статистических материалов по Азии“, выпуск XIX, СПб., 1885.

Станич Ел. *История российско черногорских отношений в датах*.

Галина Никодимова

THE DIPLOMATIC CAREER OF CONSTANTIN PETKOVIC

(Summary)

The paper presents one of the many dimensions of Konstantin Petkovic's case – his diplomatic career in the service of the Russian Empire. Konstantin Petkovic is a part of the team of the leading Russian diplomat – Alexander Mikhailovich Gorchakov. He is the last chancellor of the Russian Empire and head of the foreign policy of the Northern Empire during the reign of Emperor Alexander II. His diplomatic career is in Ragusa (Dubrovnik) and Lebanon.

Key words: Constantin Petkovich, Bulgarian National Revival, diplomatic career, Dubrovnik, Lebanon